

Čím žije česká sociologie?

Konference Masarykovy české sociologické společnosti a Fakulty sociálních studií
Masarykovy univerzity

FSS MU, Brno, 19. a 20. ledna 2006

Masarykova česká sociologická společnost chce možná ne zcela vědomě navázat na tradici Masarykovy sociologické společnosti – kdyby se setkání konalo loni, bylo by to důstojné připomenutí osmdesáti let od jejího vzniku. Jakým peripetiemi společnost prošla, bylo popsáno jindy. Setkání – organizované a skvěle připravené nejen organizačním výborem MČSS v čele s Jiřím Šubrtem, ale zejména Fakultou sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, reprezentovanou Ivou Šmídovou a Petrem Marešem – chtělo být rekapitulací výsledků doby nedávné a pohledem do budoucnosti.

Záměr „inzerovaný“ v programu se zdařilo naplnit jen zčásti, někdy ku prospěchu, někdy spíše ke škodě věci. Především byl oslaben metodologický rozměr konference, ba i „srážka paradigmát“ se projevila spíše latentně než jako teoreticky reflektovaný fenomén – ostatně v neposlední řadě i proto, že někteří vpravdě čelní představitelé oboru nejen na konferenci přítomni nebyli, ale nejsou ani členy společnosti. Řečeno s klasičkou – můžeme toho litovat, ale to je tak asi všechno, co s tím naděláme. Úkolem této informace však není hodnotit, ale spíše ukázat, co zajímavého bylo možno slyšet, a čeho se tedy lze brzy nadít na tiskových stránkách našich časopisů či sborníků.

Jednání zahájil Ivo Možný šarmantní, ale věcnou připomínkou, že jsme sice sociologií jednotnou, dnes již na pražskou a brněnskou školu nedělenou, zůstáváme nicméně teoreticky, metodologicky a pojmově rozrůzněni – hledání společného jazyka je jedním z poslání Společnosti. Profesor Možný toto palčivé téma nerozebíral – ostatně bylo předmětem jednání Valné hromady MČSS, která následovala po dopoledním zasedání prvního dne jednání.

Petr Mareš nejen připomenul, ale na základě dlouhodobé vlastní praxe v předlisto-

padovém i dnešním období doložil, že téma „praktické aplikovatelnosti“ sociologických poznatků, tedy „úloha sociologa ve společnosti“, je opravdu evergreenem, jehož potenciální role je přímo úměrná tomu, jak silně veřejné mínění formují masové sdělovací prostředky. Sociolog jako expert se ve „společnosti vědění“ stává jeho nezbytnou součástí, a nechceme-li jako věda zklamat očekávání (a ta jsou nezdídká až nepřiměřená našim možnostem), musíme s veřejností komunikovat odpovědně a zasvěceně a současně se nedat manipulovat do situací, jež by náš obor byť jen vzdáleně kompromitovaly. Významná slovenská socioložka Zuzana Kusá rozvinula toto téma v podobě fundované teoretické reflexe inspirované studií Michaela Burawoye. Rozlišila čtyři druhy sociologické práce – podle typu dominantního vědění (reflexivní a instrumentální) a podle publika (akademické a neakademické). Základní typologie, která je výsledkem tohoto členění, umožní navrhnout vnitřní dělení sociologie, které je podle Zuzany Kusé efektivnější než tradiční „paradigmatické“ nebo „disciplinární“ rozčlenění: sociologie veřejně angažovaná, odborná sociologie, kritická sociologie a politická sociologie. Jednotlivé druhy odlišně zacházejí s kategorií „pravdy“, odlišně se legitimizují atd. Za připomenutí stojí, že praktickým výsledkem úvahy Zuzany Kusé by mohla být mimo jiné také úvaha, zda scientometrie aplikovaná na sociologii v rigidní neoscientistické anglosaské podobě je dostatečně adekvátní, jestliže sociologie má skutečně dvě odlišná publika: sociolog prostě není práv svému poslání, jestliže se omezí na sčítání „zahraničních ohlasů“ a svou vlastní veřejnost ignoruje z výšin svého „globalizovaného“ nadhledu.

Eliška Jungová na příkladech konkrétního výzkumu veřejného mínění demonstrovala, jak týž konkrétní fenomén reflektují média tzv. seriózní a tzv. bulvární (šlo o analýzu vládní krize související se známou aférou financování bytu premiéra Grosse). Dušan Janák se inspiroval dědictvím české sociologie a pokusil se ukázat, proč „intelektuálové“ zmizeli

ze sociologického diskursu, ačkoliv tam byli přece před druhou světovou válkou zastoupeni (viz klasickou práci I. A. Bláhy *Sociologie intelligence*). Dušan Janák asi nedostatečně rozlišil pojetí intelektuála v západní sociologii (tam je přítomen stále, třeba ve slavné „Sokolově aféře“) a pojem „intelligence“, který je bytostně východoevropský (ruský, polský a později i český) – západní sociologie jej nezná. Na druhé straně ale platí, že „spor o intelektuála“ se vede nikoliv v sociologii (v tom má Dušan Janák pravdu), ale v masových médiích (např. i poslanci si kladou zbytnou otázku, zda jsou či nejsou intelektuály, prezident Václav Klaus používá termínu jako pejorativního označení atd.). Přednáška inspirativní a otevírající zajímavé téma. *Jaroslav Střítecký* neobyčejně zajímavě oživil motiv z dějin spíše české kultury než „čisté sociologie“, když ukázal na souvislosti plynoucí z korespondence Hugo von Hofmannstahla a Josepha Redlicha s Masarykem a o Masarykovi. Jaroslav Střítecký mluvil o Masarykovi s laskavým nadhledem, který připouští pouze čas, jenž nás od Masaryka vzdaluje, a především suverénní znalost tématu. Avizovaný Rádlův názor na Masarykovo vítězství v roce 1918 zůstal pro časovou tíseň nerozebrán.

Slovenský sociolog *Michal Vašečka* moderoval dopolední zasedání druhého dne, jež otevřel *Jiří Musil*, který s nezdolatelnou energií a silnými argumenty doložil, že soudobá sociologie je stále více „aprostorová“, že prostor ve svém původním sociologickém významu (jak jej najdeme nejen u Émile Durkheima, ale i u Karla Marxe a Georga Simmela) ze sociologie mizí, že dědictví chicagské školy se stává historickým břemenem – což všechno má své zřejmě hlubší příčiny. Jiří Musil je nikoliv neprávem shledává v tom, že sociologie se od „světa věcí“ obrátila příliš radikálně ke „světu významů“ (jakoby věci nesly sociální významy): svět věcí se tak stal „vnějším prostředím“ lidské smysluplné interakce. V posledních letech je ale možné pozorovat růst nového zájmu o „svět věcí“, věci se vracejí – a nejen v sociologii, také v histo-

rické vědě, sociální antropologii atd. Jiří Musil představuje spolu s Pavlem Machoninem kontinuitu české sociologické tradice, kontinuitu samozřejmě poněkud odlišně pojímanou tematicky i postojově. *Pavel Machonin* se ve svém apelativním projevu soustředil na problém vnitřní diferenciace české sociologie, který ne vždycky vede k produktivním výsledkům a který zejména v určité části sociologické obce vede k samoučelnému budování sociologických a pseudosociologických konstrukcí bez vážné relevance. To vše Pavel Machonin vyslovil elegantně a vkusně, konkrétně demonstroval, jak neplodný je spor mezi „kvalitativisty“ a „kvantitativisty“, jak neefektivní je radikální rozryv mezi realismem (v klasickém sociologickém významu) a interpretativismem, a plaidoval zejména pro to, aby se místo nefunkčních šarvátek (ale spíše ještě více nefunkčního vzájemného ignorování) přistoupilo k věcnému dialogu a konstruktivní spolupráci. Je-li to reálná šance české sociologie, ukáže ovšem čas. *Csaba Szaló* si (jakoby v odpovědi na příspěvek Pavla Machonina, což nebylo ovšem vědomým záměrem) položil otázku po smyslu konceptu identity v kontextu sociologické teorie. *Csaba Szaló* si je vědom toho, že pojem identity je v sociologii relativně nový a že je zatížen módností a jistou nonšalancí, s níž se používá. Smyslem i vyzněním příspěvku tedy bylo doložit, že jde o pojem, který otevírá reálné interpretační prostory, a že odstoupit od jeho užití dnes již není možné. *Pavel Barša* to konkrétně prokázal ve svém příspěvku „Konstruktivismus a politika identity“, když zasadil celý problém do (poměrně známého) kontextu sporu mezi tradiční (newtonovskou) přírodovědou a soudobým přírodovědeckým viděním světa, do něhož vstoupil pozorovatel jako agens. Konstruktivismus je předpokladem smysluplného použití konceptu identity, protože identity nejsou „shůra dány“, ale konstruovány – z čehož plyne dramatická rozpornost identit a možný střet mezi nimi, jakož i střet mezi identitou zkoumaného a identitou pozorovatele. Věru nelehký problém, Pavlem Baršou vyložený

elegantně a přesvědčivě. Bude-li podobně analýze podroben celý konvolut „nových pojmů“ soudobé sociologie, jimiž se odlišila od „tradiční“ sociologie durkheimovsko-weberiánské, bude to jen ku prospěchu věci. *Hana Havelková* de facto pokračovala v započatém tématu, jakkoliv významně se její příspěvek odchýlil od linie čistě teoreticko-konceptuální. *Hana Havelková* přesně vyložila vztah mezi feministickou tradicí a soudobým pojetím genderu, ukázala, že koncepce genderu není prostě zastupitelná zdánlivými ekvivalenty, protože má dalekosáhlé konotace aplikační i teoretické. Aplikační sféra je poměrně dobře známa, méně je známo, jak gender studies intervenují do ustavování nové podoby soudobé sociologie: feministická perspektiva prostupuje transverzálně celou sociologickou teorií, ať se to tradičním sociologům líbí, či nikoliv. Dopolední blok uzavřel *Marek Skovajsa* argumentovanou úvahou o tom, nakolik je česká sociologie zainteresována ve zkoumání evropských integračních procesů. Po konstatování, že česká sociologie se věnovala prakticky jen partikulárním aspektům problému, nikoliv úsilí uchopit jej jako socioekonomický a politicko-sociální celek, se referent věnoval zajímavému fenoménu, který označil neologismem (aspoň u nás) „europeanizace“, což je specifický difuzní proces, který není totožný s politickou integrací Evropy. Zdá se, že tento motiv a přístup by byl sociologicky plodnější než neustálé opakování trivialit nebo polemicky vybroušených diskusí, které patří předmětně jinam – do politologie, státní správy nebo „čisté ekonomie“. Je jen škoda, že *Marek Skovajsa* měl k přednesení příspěvku málo času – téma stálo rozhodně za širší pozornost již proto, že otevíralo z neobvyklých perspektiv (zejména antropologických) pohled na problém hegemonie a na specifika vývoje sociálních věd v kontextu evropské vědy. „Reflexivita“ procesu europeanizace je postižena dobře v tezi, že povaha sociálních věd se bude odvíjet od povahy integračních procesů, a ty mohou být (ale nemusejí!) ovlivňovány vývojem sociologie, antropologie a politologie, tedy nejen

právních a ekonomických věd, jež dosud domínují.

Dopolední jednání zahájila *Gerlinda Šmausová* inspirujícím a provokativním pohledem na fenomén interdisciplinarit. Premisy, z nichž *Gerlinda Šmausová* vychází, byly nesporné – za „interdisciplinaritou“ se ukrývá nezřídka intelektuální nekázeň, eklekticismus, bezbřehá tolerance k nesouvisejícím přístupům, dokonce redukcionismus „anno dazumal“. Podobně jako *Pavel Machonin* i *Gerlinda Šmausová* vyzvala k větší vnitřní kázni, a zejména k přesnější práci s metodologickými pojmovými nástroji (v aplikaci na gender studies doložila, k jakým nejasnostem může docházet). Příspěvek vzbudil zaslouženou pozornost a z některých stran i nesouhlasnou reakci (pokud jde o pojetí redukcionismu, které dnes již asi není tak strohé, a eklekticismu, který je dnes v postmoderních kontextech vnímán jako zcela legitimní metodický postup). *Hana Librová* se věnovala tématu nevědnému, ale nezbytnému: jak je tomu se vztahem sociologie a biologie dnes, když pozorujeme „biologickou revoluci“, paradigmatické obraty v biologii, „boj o Darwina“, revizi klasického evolucionismu – a sociologie se většinou tváří nechápavě a bezbranně. Solidní reakce na sociobiologický nápor chybí, radikální „konstruktivismus“ nás zbavil citu pro jiné než kulturní (mentální) determinace našeho jednání. Biologové „konstruují“ jen podle sociologů, tím spíše je nutný vzájemný dialog, protože soudobá sociologie se bez znalosti biologických inspirací (agrese, altruismus, teritoriálnosti, sexuální, „rodičovské“ chování, genetika atd.) prostě neobejde. Z poněkud jiného hlediska se naším „fyziologicko-biologickým“ pobýváním na světě zabývala *Kateřina Ivanová*, která přednesla resumé příspěvku zpracovaného spolu s *Martinem Horváthem* a *Sylvou Bártlovou* o „sociologii medicíny a sociologii ve zdravotnictví“ s výmluvným podtitulem „sociologie v defenzivě“. Příspěvek explicitě připomenul usilování *Vojtěcha Tlustého* a jeho skupiny ustavit „sociologii zdravotnictví a sociologii zdraví a nemoci“ na sklon-

ku 60. let. Spolupráce sociologů a lékařů se ale ani dnes zdaleka nedaří tak, jak by si to věc sama zasloužila, uvážíme-li obrovské pokroky zdravotnictví a extrémní prorůstání zdravotnických institucí do mnoha sfér lidského a sociálního života na straně jedné a medikalizaci života (živenou třebas masovými médii) na straně druhé. Skutečnost, že sociologie je v této oblasti odkázána na chudinskou finanční péči (a tomu nutně odpovídá i rozsah provedených výzkumů a nenáročnost použitých modelů), se může perspektivně nevyplatit: ostatně vzdělání lékařů to věděli dávno a vědí i dnes. Příspěvek byl zajímavý nejen meritorně, ale také metodologicky: nedovoloval vznášení se v ezoterických sférách „sociálních konstruktů“ (jakkoliv víme, že zdraví a nemoci sociálně konstruovány jsou), protože nezbytnost komunikace s lékařskou komunitou vyžaduje i respekt k jejímu jazyku a žel i ustáleným radikálně scientistickým paradigmatům.

Závěrečná vystoupení, orientovaná jakoby kontradiktorky (ale nikoliv vědomě polemicky), patřila Radimu Maradovi a slovenskému antropologovi Martinu Kanovskému. Radim Marada, inspirován studiemi Jeffreyho Alexandera, seznámil plénum s novým pojetím tzv. kulturní sociologie, která není totožná ani s tradiční sociologií kultury, ani s dnešními „cultural studies“: program kulturní sociologie pokrývá několik oblastí sociologického poznání a akcentuje klíčovou roli „kulturních reprezentací“. Příspěvek Martina Kanovského byl radikálním kultivovaným doplněním idejí rozvinutých Radimem Maradou: Martin Kanovský akcentoval dokonce přímo psychologický moment v tvorbě reprezentací jako (podstatné) součásti sociálního světa.

Ne všechny příspěvky vzbudily stejnou pozornost, ne všem se dostalo pozornosti, kterou by zasloužily. Nelze nezmínit diskusní příspěvky, vždy obohacující a inspirativní, seniora české sociologie, který strávil podstatnou část svého života ve Spojených státech (mj. ve spolupráci s T. Parsonsem) Richarda Junga: jeho životní elán i úsilí neuzaví-

rat se do tradice a porozumět soudobým sporům odehrávajícím se na pláních naší vědy by měly být inspirací i pro mnohem mladší kolegy.

Závěr, který by „korunoval dílo“, by byl mohl „odstartovat“ další kolo plodných a dramatických diskusí. Ale den se nachýlil a byl čas se rozejít. Milým závěrečným slovem se s početným publikem rozloučil Jiří Šubrt.

Zbývá poděkování pracovníkům Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, kteří nejenže v nových prostorách své dynamicky se rozvíjející fakulty vytvořili příjemné prostředí, ale kteří získali studenty a doktorandy k aktivní účasti, takže dokonce ani poslední hodiny jednání se neodbývaly před poloprázdným sálem. Pominout nelze ani fakt, že součástí konference (která samozřejmě svým obsahem zdaleka neodpověděla na otázky avizované ve „zvacím dopise“) byla i Valná hromada Masarykovy české sociologické společnosti. Společnost, která ve 20. letech začínala s 30 členy, v 60. letech s tisíci, po prověrkách s půltisícovkou, se dnes ustálila – s obtížemi, ale přece – někde mezi třemi a čtyřmi stovkami. Jednání bylo nedramatické, zpráva o činnosti poprvé po dlouhé době zaznamenala několik zajímavých akcí (například konferenci k dílu Talcotta Parsonse a tradiční seminář sekce sociální patologie) a ocenila práci odstupující tajemnice paní Jany Janyškové a nové (dočasné) tajemnice Evy Sanigové, která provoz agentury MČSS „zkomputerizovala“, načrtla plán do budoucna atd. Jak získat mladé sociology pro Společnost, zůstalo nadále tématem otevřeným a nebojme se říci bolavým: členů ubývá stejně jako posluchačů vážné hudby... Jedné věci se nemohu zbýt. Návrh, aby se členský příspěvek pro ekonomicky aktivní zvýšil o sto padesát korun (z dosavadních 250 na 400), byl zamítnut po dlouhé diskusi, která byla čistým dokladem Parkinsonových zákonů: nakonec se totiž diskutovalo, zda ekonomicky aktivní členové budou platit o sto (slovy ještě jednou – sto) korun více za rok (!), či nikoliv. Nikoliv, odhlasován protinávrh. Věru nedůstojná debata uprostřed jinak